

## SOME CONSIDERATIONS REGARDING INTERNATIONAL CRIMINAL LAW LIABILITY

Anca-Iulia Stoian

Assoc. Prof., PhD, Spiru Haret University of Bucharest

*Abstract: In this study we proposed to analyze the sanctioning facts mechanisms under the international criminal law regulation, regarded as affecting peaceful relations actions between states as well as fundamental human rights. The crime phenomenon great amplitude in modern society, ever more frequently harms brought to the values that interest the international community as a whole or aim at the interests of a great number of countries, such as organized crime appearance that exceeds national borders by criminal systems that operate in different countries, underlying the international criminal law foundation and development, as an expression of efforts coordination to prohibit and to repress the antisocial facts harmful to the legality and the progress of the entire contemporary human society.*

*Keywords: international cooperation, international crimes, specialized courts, universal repression, incrimination legality.*

### 1. Definiția și obiectul de reglementare a dreptului penal internațional

Dreptul internațional penal este dat de totalitatea regulilor de fond și de formă care guvernează modul de reprimare a infracțiunilor comise de state sau de indivizi, de natură să tulbure ordinea publică internațională și armonia între popoare. Dreptul internațional penal reprezintă astfel ansamblul de reguli juridice recunoscute în relațiile internaționale care au drept scop protejarea ordinii juridice sau sociale internaționale prin reprimarea actelor care îi aduc atingere<sup>1</sup>.

Putem, deci, defini dreptul internațional penal ca un ansamblu de norme juridice, convenționale sau cutumiare, stabilite sau acceptate de state ca parte a dreptului internațional public, în baza cărora este organizată incriminarea și reprimarea faptelor antisociale prin care se aduce atingere unor interese fundamentale ale comunității internaționale.

Prin instrumente juridice de drept internațional penal sunt reglementate relațiile internaționale cu caracter penal, stabilindu-se faptele care aduc atingere intereselor superioare ale comunității internaționale, modul de sancționare a acestora și regulile colaborării internaționale în incriminarea, descoperirea și sancționarea unor asemenea fapte. Convențiile internaționale cu caracter penal nu cuprind și pedepsele corespunzătoare fiecărei fapte, ci doar unele indicii referitoare la regimul sancționar, făcându-se trimitere, de regulă, la legislația penală a statelor părți, în sensul că prin legislația internă a statelor se vor prevedea pedepse penale pentru fiecare faptă incriminată în baza convențiilor internaționale, în raport de gravitatea acesteia, uneori indicându-se că faptele respective trebuie să fie pedepsite cu pedepse aspre ori să fie considerate ca fapte grave sau că infracțiunile la care acestea se referă constituie crime internaționale și trebuie să fie pedepsite după modalitățile stabilite prin legislația internă pentru faptele penale ce se încadrează în categoria crimelor.

---

<sup>1</sup> Al. Bolintineanu, A. Năstase, B. Aurescu, *Drept internațional contemporan*, ediția a 2-a, Editura ALL Beck, București, 2000, p. 74-76

De menționat este și împrejurarea că dreptul internațional cuprinde îndeosebi norme de drept material și în mică măsură norme de drept procedural, acestea din urmă fiind prezente, însă, în statutele tribunalelor penale internaționale alături de normele materiale și cele cu caracter organizațional.<sup>2</sup>

Faptele penale care fac obiectul de reglementare a dreptului internațional penal sunt atât cele prin care se aduce atingere relațiilor pașnice dintre state, precum și drepturilor fundamentale ale omului, cum sunt crimele contra păcii, crimele împotriva umanității și crimele de război, cât și cele prin care sunt afectate sau tulburate alte valori fundamentale pentru societatea umană sau activități importante pentru colaborarea internațională, în această categorie intrând infracțiuni cum sunt terorismul, traficul de sclavi, traficul de femei și de copii, distrugerea unor valori culturale, traficul de droguri, pirateria și alte asemenea fapte.<sup>3</sup>

## 2. Principiile Dreptului Penal Internațional

La baza reglementărilor de drept internațional penal stau câteva importante principii cărora li se adaugă, evident, principiile general recunoscute ale represiunii penale din dreptul intern al statelor.

**Principiul represiunii universale.** Spre deosebire de dreptul intern, în care acționează principiul teritorialității legii penale, în dreptul internațional penal sancționarea faptelor grave se poate face de către orice stat, indiferent de naționalitatea făptuitorului, de locul unde a fost săvârșită infracțiunea ori aceasta și-a produs efectele, de statul care a fost lezat prin fapta respectivă sau de locul unde a fost prins făptuitorul.<sup>4</sup> În convențiile internaționale care incriminează anumite fapte penale, de regulă se includ prevederi în sensul că statele părți sunt obligate să descopere persoanele bănuite de a fi comis respectivele fapte și să le defere propriilor lor tribunale, oricare ar fi naționalitatea lor. În cazul pirateriei maritime, de exemplu, oricare stat are dreptul să urmărească navele pirat în largul mării și, capturându-le, să le supună legilor și jurisdicției sale, oricare ar fi naționalitatea navelor interceptate, chiar dacă fapta nu s-a produs împotriva unor naționali ai săi și nu a afectat interesele sale proprii, nu s-a produs în marea sa teritorială, iar nava sau echipajul nu au naționalitatea sa.

**Principiul legalității incriminării.** Inspirat din dreptul penal intern, acest principiu constituie o garanție judiciară fundamentală, în sensul că nici o persoană nu va putea fi pedepsită dacă fapta pe care a săvârșit-o nu este prevăzută de legea penală înainte de momentul săvârșirii ei. Convențiile internaționale cu caracter penal prevăd că nimeni nu va putea fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul în care au fost săvârșite, nu constituiau un act delictuos potrivit dreptului internațional.

**Principiul răspunderii penale individuale.** Indiferent dacă o crimă internațională a fost săvârșită de către o persoană care acționează în calitate de agent al statului, sau de către o persoană particulară, în nume propriu, răspunderea penală va reveni întotdeauna persoanei respective. Se are în vedere că, indiferent de situație, orice hotărâre cu urmări criminale, orice faptă de această natură, aparțin oamenilor, persoane bine determinate, care trebuie să acționeze în cadrul normelor legale, să se conformeze interdicțiilor impuse de legea penală internațională.

**Principiul imprescriptibilității crimelor împotriva umanității și a crimelor de război.** Principiul este de dată mai recentă, el fiind prevăzut de Convenția asupra imprescriptibilității crimelor de război și a crimelor împotriva umanității din 1968. Din cuprinsul convenției rezultă că este vorba atât de prescripția răspunderii penale, cât și de prescripția executării pedepselor.

---

<sup>2</sup> F. Maxim, *Răspunderea în dreptul internațional* teză de doctorat, susținută la Institutul de Cercetări Juridice din cadrul Academiei Române în data de 9 octombrie 2007, p. 76-79

<sup>3</sup> M. Udrioiu, *Drept penal. Partea generală.*, ediția a 3a, Ed. CH Beck, București, 2016, p. 52 și urm.

<sup>4</sup> I. M. Anghel, V. I. Anghel, *Răspunderea în dreptul internațional*, Editura Lumina Lex, București, 1998, p. 38-41

Convenția precizează că dispozițiile acesteia se aplică atât reprezentanților autorităților de stat, cât și particularilor, care au participat ca autori, complici sau instigatori la comiterea unei crime din categoriile menționate sau care ar fi luat parte la plănuire în vederea comiterii acestora, oricare ar fi gradul ei de executare, precum și reprezentanților autorităților de stat care vor fi tolerat săvârșirea lor<sup>5</sup>. Principiul a fost consacrat ulterior și în alte documente juridice internaționale, între care Convenția europeană asupra imprescriptibilității crimelor împotriva umanității și a crimelor de război, adoptată în 1974.

Argumentele aduse pentru declararea ca imprescriptibile a acestor categorii de crime sunt că ele reprezintă cele mai grave crime de drept internațional, că reprimarea efectivă a acestora este un element important în prevenirea unor asemenea crime, în protejarea drepturilor omului și libertăților sale fundamentale și că aplicarea regulilor de drept intern referitoare la prescripția infracțiunilor și în ce privește asemenea crime ar avea drept rezultat nepedepsirea crimelor încă nedescoperite și neexecutarea pedepsei de către cei condamnați în contumacie.

Irelevanța juridică a scuzei îndeplinirii unui act de stat. În dreptul internațional contemporan, care cuprinde reglementări ample cu privire la răspunderea internațională a statelor și în care s-a statuat fără dubiu răspunderea persoanelor fizice pentru faptele penale săvârșite prin încălcarea normelor de drept internațional, scuza îndeplinirii de către autorii infracțiunilor a unui act de stat, nu poate fi primită, statele și persoanele având obligația de a-și regla comportamentul în conformitate cu cerințele legalității internaționale. Ca urmare, săvârșirea unei fapte penale în îndeplinirea unei însărcinări de stat nu poate constitui o cauză de înlăturare a răspunderii penale a autorului. A se admite exonerarea de răspundere a unei persoane pentru faptul de a fi comis o infracțiune din dispoziție guvernamentală, ca un act de stat ar însemna, practic, să se justifice cele mai grave crime și să se promoveze arbitrariul în cadrul legalității internaționale.

Scuza îndeplinirii unui act de stat a fost respinsă în cuprinsul a numeroase convenții internaționale. În acest sens, Statutul Tribunalului Militar Internațional de la Nürnberg prevedea în art. 7 că: „, situația oficială a acuzaților, fie ca șefi de state, fie ca înalți funcționari, nu va fi considerată nici o scuză absolutorie, nici ca un motiv de reducere a pedepsei”, iar în sentința sa tribunalul menționat a respins categoric teoria actului de stat invocată de apărătorii acuzaților, argumentând, între altele, că cel care a încălcat legile războiului nu poate, spre a se justifica, să invoce mandatul pe care l-a primit din partea statului, din moment ce statul dând acest mandat a depășit el însuși puterile pe care i le recunoaște dreptul internațional.<sup>6</sup>

Ordinul superiorului ierarhic nu înlătură răspunderea penală. Spre deosebire de dreptul intern, în cadrul căruia dacă o persoană a acționat din ordinul expres al superiorului său poate să fie în anumite condiții absolvit de răspundere penală, un asemenea ordin fiind asimilat constrângerii morale, în dreptul internațional ordinul superiorului nu constituie o cauză de înlăturare a răspunderii penale. În cazul săvârșirii unei fapte penale din ordin superior, răspunzători penal sunt atât autorul faptei, cât și persoana care a dat ordinul, considerată ca instigator la fapta săvârșită sau ca autor al unei infracțiuni distincte. Acest principiu rezultă din majoritatea convențiilor penale internaționale, dar cu deosebire din cele privind crimele de război. Tribunalele de la Nürnberg și Tokio, respingând scuza absolutorie a ordinului superiorului, au admis, însă, că în anumite circumstanțe faptul de a fi acționat criminal din ordin ar putea fi considerat ca un motiv de micșorare a pedepsei, dacă tribunalul ar aprecia că aceasta ar fi în interesul justiției.<sup>7</sup>

---

<sup>5</sup> D. Popescu, A. Năstase, Fl. Coman, *Drept internațional public*, Ediție revăzută și adăugită, Casa de Editură și Presă „Șansa SRL”, București, 1994, p. 77-78.

<sup>6</sup> A. Preda-Mătășaru, *Tratat de drept internațional public*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Lumina Lex, București, 2007, p. 92.

<sup>7</sup> A. Preda-Mătășaru, *op.cit.*, p. 93.

Statutul Curții Penale Internaționale, semnat la Roma la 17 iulie 1998, dând expresie acestui principiu, precizează că în orice împrejurare un ordin de a comite crima de genocid sau o altă crimă împotriva umanității este un ordin în mod evident ilegal, deci pentru asemenea infracțiuni nu se va putea invoca scuza unei dispoziții primite din partea unui guvern sau a unui superior.<sup>8</sup>

### 3. Infracțiunea internațională

Trecerea în sfera internaționalului a unor infracțiuni care în perioada clasică a dreptului internațional public erau de competența exclusivă a statelor, în cadrul dreptului intern al acestora, precum și apariția unor noi infracțiuni grave, o dată cu interzicerea recurgerii la forța armată în relațiile dintre state și cu dezvoltarea generală a relațiilor internaționale, care devin tot mai complexe și impun cerințe tot mai mari de apărare a unor valori și a interese comune, au determinat și cristalizarea noțiunii de infracțiune internațională. Noțiunea de infracțiune internațională este de dată mai recentă, ea fiind legată și de două postulate importante pentru dreptul internațional penal și anume că statul în relațiile sale este supus dreptului și că individul poate fi făcut răspunzător pentru acțiunile ilicite ale unui stat.<sup>9</sup>

Dreptul internațional penal s-a constituit ca ramură distinctă abia în ultimul secol, iar răspunderea internațională pentru săvârșirea de infracțiuni s-a adăugat celorlalte forme ale răspunderii, îndeosebi în legătură cu crimele de război, dar și cu săvârșirea de către persoane particulare în timp de pace a unor infracțiuni a căror pericolozitate afectează societatea umană în întregul său, dincolo de interesele de protecție antiinfracțională proprii fiecărui stat. Se arată că infracțiunea internațională constituie o acțiune sau inacțiune sancționată de o pedeapsă pronunțată și executată în numele comunității statelor. Majoritatea autorilor care au definit infracțiunea internațională au încadrat-o în categoria faptelor ilicite săvârșite de către state prin reprezentanții lor autorizați sau de către persoane particulare în nume propriu, dar imputabile în toate situațiile, sub aspectul sancțiunii penale, unor persoane fizice.

Infracțiunea internațională poate fi definită ca o faptă constând dintr-o acțiune sau omisiune, săvârșită cu vinovăție de către o persoană în calitate de agent al statului sau în nume și interes propriu, prin care se încalcă dreptul și interesele ocrotite de dreptul internațional și care este sancționată prin incriminarea sa de către dreptul internațional.<sup>10</sup>

### 4. Jurisdicția penală internațională

Dreptul penal internațional a cunoscut până în prezent progrese remarcabile în plan material, prin adoptarea unor importante convenții internaționale de reglementare a colaborării în diverse domenii, care cuprind și dispoziții cu caracter penal pentru sancționarea încălcărilor grave ale prevederilor acestora, sau prin încheierea unor convenții cu caracter pur penal de incriminare și sancționare a unor fapte grave ce aduc atingere unor valori universale.

În plan jurisdicțional, al creării unor instituții judiciare internaționale, care să pună în aplicare normele de drept material consacrate, realizările sunt, însă, mai puține. În lipsa unei asemenea jurisdicții penale, sancționarea infracțiunilor internaționale continuă să fie realizată, cu unele excepții limitate și conjuncturale, în cadru național, de către instanțele penale ale fiecărui stat.

Convențiile internaționale prin care se incriminează anumite fapte penale cuprind prevederi potrivit cărora statele membre se angajează să caute pe autorii respectivelor infracțiuni și să-i pedepsească indiferent de cetățenia acestora ori a victimelor lor, de locul unde au fost comise

---

<sup>8</sup> A.-I. Stoian, I. Nicolau, *Considerații privind interferența elementelor de civil-law și common-law în procedura Curții Penale Internaționale*, în revista *Legea și viața* din ianuarie 2007, Chișinău, Republica Moldova, p. 54.

<sup>9</sup> R. Miga-Beșteliu, *Dreptul răspunderii internaționale a statelor. Codificare și dezvoltare progresivă în viziunea Comisiei de Drept Internațional a ONU*, în *Revista Română de Drept Internațional*, nr. 2/2006, p. 7.

<sup>10</sup> S. Scăunaș, *Răspunderea internațională pentru violarea dreptului umanitar*, Editura All Beck, București, 2002, p. 84.

faptele, sau, în cazul în care nu consideră necesar sau posibil să o facă, să-i extrădeze altui stat interesat, precum și să coopereze între ele, astfel ca aceștia să nu rămână nepedepsiți, ele exercitând în acest mod, o competență universală cu caracter alternativ. Convențiile internaționale respective nu stabilesc, însă, și reguli de drept judiciar sau procedural, în afara unor dispoziții destul de sumare referitoare la obligația respectării de către instanțele judecătorești naționale a garanțiilor procesuale general recunoscute și comune legislației penale a statelor civilizate<sup>11</sup>.

În baza convențiilor internaționale care asigură protecția umanitară a victimelor conflictelor armate, statele părți s-au angajat să ia toate măsurile legislative sau de altă natură, necesare pentru reprimarea infracțiunilor grave, cu caracter de crime internaționale, definite în cuprinsul acestora.

Astfel, Convențiile de la Geneva din 1949 (art. 49 al Convenției I, art. 50 al Convenției a II-a, art. 105-108 și 129 ale Convenției a III-a și art. 146 al Convenției a IV-a), Protocolul I adițional la aceste convenții, încheiat în 1977 (art. 85, par. 1), precum și Convenția de la Geneva din 1954 pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat (art. 28) impun statelor semnatare, între altele, trei categorii de obligații: de a incrimina în legislația națională faptele grave de încălcare a regulilor umanitare, de a sancționa persoanele care comit infracțiuni de această natură și de a asigura anumite garanții de ordin procedural pentru inculpați referitoare la judecată, dreptul la apărare, căile de recurs sau executarea pedepselor.

Asemenea obligații sunt asumate de către statele părți și în cuprinsul convențiilor referitoare la reprimarea altor infracțiuni internaționale, cum ar fi genocidul (art. V al Convenției din 1948), terorismul (art. 1 al Convenției din 1937), traficul de stupefiante (art. 36 al Convenției unice asupra stupefiantelor din 1961) etc. Sancționarea potrivit jurisdicțiilor naționale a infracțiunilor incriminate prin convenții internaționale constituie o modalitate juridică necesară, dar nu suficientă. Practica a dovedit că lipsa unei jurisdicții internaționale permanente și imparțială, competentă să judece toate infracțiunile cu caracter internațional, astfel cum acestea sunt definite și caracterizate prin convențiile respective, constituie o lacună majoră a dreptului internațional actual, cu consecințe defavorabile pentru comunitatea internațională în efortul tot mai organizat al acesteia de a controla fenomenul infracțional și de a sancționa pe cei ce încalcă legalitatea internațională.<sup>12</sup>

În cazul infracțiunilor săvârșite de către persoane particulare, acest inconvenient este în mare măsură limitat prin formele de colaborare internațională instituționalizate în cuprinsul convențiilor; în cazul celorlalte crime, care constituie cele mai grave încălcări ale dreptului internațional, posibilitatea ca faptele să fie pedepsite de către tribunalele naționale este redusă, dacă nu iluzorie, deoarece asemenea infracțiuni sunt cel mai adesea inspirate sau ordonate de către guvernele statelor<sup>13</sup>.

Ideea creării unui tribunal penal internațional care să fie competent a judeca infracțiunile comise prin încălcarea normelor de drept internațional datează încă din secolul al XIX-lea, iar tentativele de materializare au început a se face după Primul Război Mondial, în cadrul Societății Națiunilor, susținute fiind și de înalte foruri ale științei juridice, în special de Asociația de Drept Internațional, Institutul de Drept Internațional și Asociația Internațională de Drept Penal, o contribuție importantă având în cadrul acestora românul Vespasian V. Pella, și au fost continuate apoi în cadrul Organizației Națiunilor Unite, începând cu anul 1950.<sup>14</sup>

Convenții internaționale importante privind incriminarea unor fapte grave cum sunt cele referitoare la terorism, genocid și apartheid, prevedeau că judecarea faptelor de acest gen să se facă

<sup>11</sup> I. M. Anghel, V. I. Anghel, *Răspunderea în dreptul internațional*, Editura Lumina Lex, București, 1998, pg. 155-156.

<sup>12</sup> A.H. Aukje, van Hoek & Michiel J.J.P. Luchtman., *Transnational cooperation in criminal matters and the safeguarding of human rights*. În: <http://www.utrechtlawreview.org/>, accesat la data de 10.04.2018.

<sup>13</sup> F. Sudre, *Droit internațional et europeen des droits de l'homme*, PUF Editions, Paris, 2001, p. 115.

<sup>14</sup> Stoian, A.-I., *Aspecte teoretice și practice privind structura și funcționarea Curții Penale Internaționale*, în revista *Legea și viața* din decembrie 2006, Chișinău, Republica Moldova, ISSN 1810-309X, p. 54.

nu numai de către instanțele naționale, ci și de către o curte sau un tribunal penal internațional, dar proiectele întocmite nu au putut să fie finalizate. În lipsa unui tribunal internațional cu competență universală, unele nevoi presante și punctuale au fost satisfăcute prin înființarea de tribunale penale ad-hoc. În 1945 s-au constituit tribunalele militare internaționale de la Nürnberg și Tokio, care au judecat pe principalii vinovați de declanșarea și purtarea celui de-al doilea război mondial, iar mai târziu s-au înființat Tribunalul Internațional pentru fosta Iugoslavie și cel pentru Ruanda.<sup>15</sup>

Tribunalul Internațional pentru fosta Iugoslavie a fost înființat în 1993 pentru pedepsirea persoanelor responsabile de violări grave ale dreptului umanitar, comise pe teritoriul acestei țări, începând cu 1 ianuarie 1991, iar Tribunalul Internațional pentru Ruanda a fost înființat în 1994, având drept sarcină pedepsirea persoanelor responsabile de genocid și alte violări grave ale dreptului internațional umanitar comise pe teritoriul Ruandei și a cetățenilor ruandezi vinovați de genocid și alte asemenea violări comise pe teritoriile statelor vecine, între 1 ianuarie 1994 și 31 decembrie 1994. Ambele tribunale internaționale au fost constituite în baza unor rezoluții ale Consiliului de Securitate al O.N.U.

Cum într-o țară sunt săvârșite actele teroriste, iar într-o altă țară se exercită comanda acestor acte, la care se adaugă și faptul că o altă țară îi finanțează pe teroriști și într-o altă țară se refugiază teroriștii, o justiție internă în fața acestor cazuri este neputincioasă. Numai o justiție internațională penală poate fi instrumentul juridic de reprimare și pedepsire a acestor acte și atacuri teroriste. Iată, poate, argumentul “forte” ce va călăuzi viitorul justiției penale internaționale. Dar pentru a întrezări și a circumscrie traiectoriile generale ale acestui viitor e absolut necesar să aruncăm, cel puțin o privire sumară spre trecut pentru a învăța din lecțiile istoriei.

## 5. Concluzii

Necesitatea angajării răspunderii internaționale pentru faptele și acțiunile ilicite ale unor state rezidă și se impune totodată, în scopul apărării statului lezată ori a altor state sau a comunității internaționale în ansamblul său împotriva încălcării normelor dreptului internațional, rezultat al acordului de voință al statelor, sau pentru încălcări grave ale obligațiilor care decurg din aceste norme imperative ale dreptului internațional general. Atunci când statele sau cetățenii lor au suferit anumite daune sau nu li se recunoaște un drept, sau acesta a fost încălcat cu bună știință ori involuntar, ei pot apela la instituția răspunderii, făcând posibilă stabilirea și valorificarea implementării ei.

Răspunderea este o componentă fundamentală a mecanismului internațional, având drept scop asigurarea unei cât mai bune conduite internaționale, realizându-se acea unitate de scop și sens.

Tratatele internaționale în marea lor majoritate în problema soluționării diferendelor internaționale prevăd recurgerea statelor la mijloacele politico-diplomatice, precum și la arbitrajul internațional și justiția internațională, ceea ce, pe de o parte denotă într-un fel legătura dintre aceste mijloace, iar pe de altă parte relevă faptul că justiția deține un rol activ, de decizie, implicându-se în judecarea diferitelor litigii în relațiile inter-statale. Acolo unde alte mijloace nu au reușit, instanțele internaționale au devenit un instrument juridic cu o eficacitate însemnată în rezolvarea litigiilor internaționale.

## BIBLIOGRAPHY

Anghel I. M., Anghel V.I., *Răspunderea în dreptul internațional*, Editura Lumina Lex, București, 1998.

---

<sup>15</sup> A. Preda- Mătăsaru, *op.cit.*, p. 150.

Aukje A.H., van Hoek& Michiel J.J.P. Luchtman., *Transnational cooperation in criminal matters and the safeguarding of human rights*. În: <http://www.utrechtlawreview.org/>, accesat la data de 10.04.2018.

Bolintineanu Al., Năstase A., Aurescu B., *Drept internațional contemporan*, ediția a 2-a, Editura ALL Beck, București, 2000.

Boroi A., Rusu I., Rusu M.I., *Cooperare judiciară internațională în materie penală*, Ed. C.H.BECK, București, 2008.

Maxim F., *Răspunderea în dreptul internațional*, teză de doctorat, susținută la Institutul de Cercetări Juridice din cadrul Academiei Române în data de 9 octombrie 2007.

Miga-Besteliu, R., *Dreptul răspunderii internaționale a statelor. Codificare și dezvoltare progresivă în viziunea Comisiei de Drept Internațional a ONU*, în Revista Română de Drept Internațional, nr. 2/2006.

Popescu, D., Năstase, A., Coman, Fl., *Drept internațional public*, Ediție revăzută și adăugită, Casa de Editură și Presă "Șansa SRL", București, 1994.

Preda-Mătășaru, A., *Tratat de drept internațional public*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Lumina Lex, București, 2007.

Scăunaș S., *Răspunderea internațională pentru violarea dreptului umanitar*. Editura All Beck, București, 2002.

Stoian A.-I., Nicolau I., *Considerații privind interferența elementelor de civil-law și common-law în procedura Curții Penale Internaționale*, în revista *Legea și viața* din ianuarie 2007, Chișinău, Republica Moldova.

Stoian, A.-I., *Aspecte teoretice și practice privind structura și funcționarea Curții Penale Internaționale*, în revista *Legea și viața* din decembrie 2006, Chișinău, Republica Moldova.

Sudre F., *Droit internațional et europeen des droits de l'homme*, PUF Editions, Paris, 2001.

Udroiu M., *Drept penal. Partea generală.*, ediția a 3a, Ed. CH Beck, București, 2016.